

МАКСИМ ЄНІН,

кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» (03056, Київ, Берестейський пр., 37)

MAKSYM YENIN,

Candidate of Sciences in Sociology (PhD in Sociology), Associate Professor at the Department of Sociology, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute» (37, Beresteyskiy Ave., Kyiv, 03056)

*<https://orcid.org/0000-0002-3835-2429>
yeninmaksym@gmail.com*

МИРОСЛАВА КУХТА,

докторка соціологічних наук, незалежна дослідниця (Київ)

MYROSLAVA KUKHTA,

Doctor of Sciences in Sociology, independent researcher (Kyiv)

*<https://orcid.org/0000-0003-4663-9670>
miroslavakukhta@gmail.com*

ТЕТЯНА ПРИХОДЬКО,

соціологиня, незалежна дослідниця, вимушена мігрантка у Німеччині (Саарбрюккен)

TETIANA PRYKHOD'KO,

*sociologist, independent researcher, forced migrant in Germany (Saarbrücken)
prixtat01@gmail.com*

Соціальні потреби та проблеми вимушених мігрантів з України на шляху до соціальної адаптації та інтеграції в суспільство-реципієнт (на прикладі ФРН)

Актуальність та постановка проблеми

Проблематика адаптації та інтеграції мігрантів постає як один із найважливіших викликів для сучасного світу, особливо на тлі збільшення міграційних потоків, зумовлених глобальними проблемами: погіршенням екологічної ситу-

Цитування: Єнін, М., Кухта, М., Приходько, Т. (2024). Соціальні потреби та проблеми вимушених мігрантів з України на шляху до соціальної адаптації та інтеграції в суспільство-реципієнт (на прикладі ФРН). *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 117–138, <https://doi.org/10.15407/sociology2024.03.117>.

ації, зростанням рівня бідності, військовими конфліктами та нерівномірним соціально-економічним розвитком різних країн. Особливої гостроти ця проблема набула в контексті російсько-української війни, що спровокувала масову міграцію українців і перетворила їх на одну з найбільш уразливих соціальних груп у Європі. Згідно з даними ООН, станом на початок квітня 2023 року, кількість біженців з України, які знайшли притулок у європейських країнах, сягнула понад 8 мільйонів осіб, з яких близько 5 мільйонів 173 тисяч осіб були зареєстровані за програмами тимчасового захисту чи схожими національними програмами захисту (Ukraine Refugee Situation, 2023).

На сьогодні наукова спільнота України вже накопичила значний обсяг соціологічних досліджень, які висвітлюють різні аспекти зовнішньої, внутрішньої та реверсивної міграції українського населення, включно з їхніми наслідками для суспільства; соціальний портрет мігрантів; трансформацію ідентичності; вплив грошових переказів на економіку та ринок праці; чинники та бар'єри адаптації вимушених мігрантів. Серед найбільш значущих вітчизняних дослідників у цій галузі — О. Балакірева, Є. Батаєва, В. Володько, І. Кононов, Е. Лібанова, О. Маліновська, О. Позняк, О. Попова, І. Прибиткова, О. Ровенчак, О. Стегній, І. Тітар, О. Химович та ін.

Проте, незважаючи на доволі потужну дослідницьку базу, питання комплексного аналізу соціальних потреб і проблем вимушених мігрантів з України стоїть досить гостро. Такий аналіз вимагає як теоретичного, так і емпіричного заглиблення, особливо у контексті адаптації та соціальної інтеграції.

Як дослідницький кейс обрано Федеративну Республіку Німеччину, що є однією з лідерів за кількістю прийнятих біженців з України. Згідно з даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, на початок квітня 2023 року в цій країні зареєстровано близько 1 млн 56 тис. українських біженців (Ukraine Refugee Situation, 2023).

Актуальність пропонованого дослідження зумовлена його потенціалом щодо внеску в розроблення заходів, спрямованих на інтеграцію вимушених мігрантів у соціальне та культурне життя країн-реципієнтів. Результати дослідження мають значення для покращення умов життя та загального добробуту мігрантів, сприяння обміну інформацією і взаємодії з місцевими громадами, зниження соціальної напруги та рівня злочинності. В контексті глобальних міграційних криз дослідження також робить важливий внесок у розуміння ширших соціальних викликів, пов'язаних з міграцією, та пошук відповідей на них.

Мета статті — визначення особливих соціальних потреб і проблем вимушених мігрантів з України на шляху до соціальної адаптації та інтеграції в суспільство-реципієнт (на прикладі ФРН).

Завдання статті:

1. Огляд наявних теоретичних підходів до вивчення адаптації та інтеграції мігрантів, що має забезпечити теоретичну базу для подальшого аналізу.

2. Ґрунтований на даних соціологічних опитувань вимушених мігрантів з України у ФРН аналіз ключових чинників, які сприяють процесу адаптації та інтеграції мігрантів у суспільствах-реципієнтах або ускладнюють його; такий

аналіз потрібен для розроблення ефективних стратегій з урахуванням зазначених чинників.

Статтю підготовлено в рамках науково-дослідницької теми кафедри соціології КПІ імені Ігоря Сікорського «Історична соціологія конфліктів у контексті модернів та модернізацій».

Методологія дослідження чинників адаптації та інтеграції вимушених мігрантів з України у ФРН

Для аналізу чинників адаптації та інтеграції вимушених мігрантів з України в Німеччині було обрано комплексний методологічний підхід, що включає як кількісні, так і якісні методи збирання та опрацювання даних. Використання змішаної методології дало змогу отримати комплексне уявлення про досвід адаптації та інтеграції вимушених мігрантів з України у Німеччині. Кількісні дані надали узагальнену картину, а якісні інтерв'ю допомогли зануритися в індивідуальний досвід мігрантів, виявити глибинні мотиви та особистісні переживання.

Кількісний компонент

1. Результати дослідження «Біженців з України в Німеччині», проведеного місцевими соціологічними установами IAB, ViB, BAMF-FZ, SOEP, DIW Berlin в серпні–жовтні 2022 року з вибіркою в 11 225 українських біженців. Метод збирання даних: анкетне опитування, яке охоплювало широкий спектр питань, пов'язаних з адаптацією та інтеграцією.

2. Авторське анкетне опитування з блоками напіввідкритих запитань, реалізоване на платформі Google Forms у серпні–вересні 2022 року. Добір респондентів для нашого анкетування здійснювався на платформі телеграм-каналу «Допомога українцям в Німеччині» та в соціальній мережі Facebook (група «Українці в Німеччині»). Вибірка формувалася випадковим чином, запрошення надсилали не особисто учасникам, а всім користувачам групи, які самостійно та добровільно долучалися до участі в опитуванні. На виході було отримано 181 анкету, дані яких було проаналізовано із застосуванням програм SPSS, Excel та Jamovi.

3. Результати проекту «Українці за кордоном», ініційованого та реалізованого незалежною дослідницькою компанією Factum Group Ukraine в рамках регулярного соціального дослідження YOUкраїна 15 липня — 10 серпня 2023 року. Вибіркова сукупність — 700 опитаних осіб, чоловіки та жінки віком від 18 до 55 років, які до повномасштабної війни проживали в Україні в містах із населенням 50 тис.+, але виїхали за кордон і на момент проведення опитування не повернулися. Формування вибіркової сукупності відбувалось у 2 етапи. На першому будувалася квотна вибірка для всіх респондентів, що до війни проживали в Україні. Вона відображає структуру населення досліджуваної цільової аудиторії за віком, статтю, регіоном та типом населеного пункту (відповідно до даних Держкомстату України до початку повномасштабної війни). На другому етапі на основі запитання «Де ви проживаєте зараз?» виокремлювалися ті, хто

наразі проживає за кордоном, і ті, хто проживав та повернувся. Вибірка не охоплювала тих біженців, що проживають на території Росії та Білорусі. Метод опитування — кількісне онлайн-дослідження (CAWI). Один з авторів цієї статті, М. Єнін у складі проектної команди взяв участь у проведенні дослідження.

Якісний компонент

Для якісного дослідження було обрано метод глибинного інтерв'ю. Цей метод найкраще підходить для фіксації суб'єктивного індивідуального досвіду переживання соціально-історичних процесів. В такий спосіб кількісні показники анкетного опитування, які дають узагальнену картину, підкріплюються якісними даними для більш глибокого занурення в досліджувані процеси. Вибірка становила 9 учасників. Її було сформовано методом «снігової кулі» (спочатку здійснювався набір респондентів із кола знайомих, які, своєю чергою, розповідали про інших знайомих та надавали контакти для зв'язку), а також з елементами методу «максимальної варіації» (набір відбувався таким чином, щоб кожен наступний респондент, якомога більше відрізнявся від попереднього). До проведення інтерв'ю учасників інтерв'ю ознайомили з цілями дослідження. Інтерв'ю проводилось як онлайн на платформах Telegram, Zoom, WhatsApp, так і при особистих зустрічах. Якісні дані з глибинних інтерв'ю були опрацьовані за допомоги програмного забезпечення TAGUETTE та Wordstat для проведення тематичного аналізу.

Етичні аспекти

Інформована згода: усі респонденти надали інформовану згоду на участь у дослідженні. Конфіденційність: дані респондентів були анонімізовані для забезпечення конфіденційності.

Термінологічна база в дослідженнях адаптації та інтеграції вимушених мігрантів

Незважаючи на багатство теоретичних і прикладних досліджень міграційних процесів, універсальну теорію поки не сформульовано. Терміни «адаптація», «інтеграція», «акультурація», «асиміляція», «інклюдія» використовують для опису процесів пристосування мігрантів до нового соціокультурного середовища та включення їх у соціально-економічні структури країн-реципієнтів. Однак ці поняття часто застосовують без чіткого розмежування, тож це вимагає уточнення їхнього змісту в контексті конкретного дослідження.

Використання тих чи інших понять пов'язане з теоретичними традиціями, що супроводжують вивчення мігрантів. Наприклад, у США для позначення взаємодій мігрантів та місцевих жителів вживають слово «асиміляція», хоча, як буде показано далі, в академічній спільноті усвідомлюють проблемність класичної асиміляційної парадигми. Поняття «інтеграція» в американському контексті вживають застосовно до проблем чорношкірого населення країни та заходів щодо зміни його становища у суспільстві (Guiffrida, 2003). В європейському контексті, а також матеріалах Міжнародної організації з міграції (МОМ) поширеним є поняття «інтеграції» (World Migration Report, 2020).

Поняття «соціальна адаптація» в контексті пристосування особистості до нового соціального оточення широко вживали в пострадянському науковому середовищі (Володько, Ровенчак, 2008; Злобіна, 1996; Хутка, 2007). Західні дослідники для таких випадків частіше використовують терміни «інтеграція» (integration), «пристосування» (adjustment), «включення» (inclusion, а також incorporation та involvement), «акультурація» (acculturation) тощо (Montgomery, 1996). Адаптація є соціально-психологічним та психофізіологічним процесом пристосування особистості або соціальної групи до нових умов соціального середовища в місцях вселення. Важливою складовою адаптації є узгодження самооцінок, очікувань і домагань індивідів з їхніми можливостями, а також реаліями нового життя у місцях вселення (Прибиткова, 1999: с. 165). Пристосування до наявної соціальної ситуації — це стан «психосоціального балансу», коли людина: 1) більш-менш задоволена своїм місцем у суспільстві; 2) вважає, що в неї є певні ресурси підтримання балансу потреб та соціальних ресурсів їх задоволення; 3) усвідомлює, що має необхідні навички життя у нових соціальних умовах (Головаха, 2017: сс. 49–54).

В обсязі змісту перелічених понять можна виділити значущі нюанси. У вітчизняній літературі одну зі спроб розмежувати поняття адаптації та інтеграції мігрантів зробила І. Тітар. Вона умовно вирізняє соціокультурний та ресурсний підходи (у фокусі її уваги були ВПО). В рамках соціокультурного теоретико-методологічного підходу адаптація розглядається як подолання шоку (психологічного стресу) від зміни звичного культурного оточення, пристосування до нових умов життя та іншої культури. Інтеграція тлумачиться як зближення ідентичностей мігрантів та мешканців нового суспільства, налагодження комунікації та утворення компромісних культурних форм. У рамках ресурсного — адаптацію розуміють як пристосування до втрати значної частини ресурсів, що їх мали мігранти до переміщення, а також отримання доступу до ресурсів у новому місці перебування (житла, комунальної інфраструктури, ринку праці, дружніх, сімейних та інших соціальних зв'язків, медичного обслуговування, освітніх закладів, транспорту та комунікацій). Інтеграція — це налагодження спільного використання соціальних та економічних ресурсів з місцевими громадами без взаємних конфліктів (Тітар, 2016: сс. 58–60).

У випадку вимушених мігрантів з України соціокультурні відмінності з суспільством-реципієнтом можуть бути суттєвими, тому, на нашу думку, доцільним є синтез обох підходів. В такому випадку адаптація мігрантів — це процес подолання психологічного стресу, пристосування їх до нового соціокультурного середовища та умов життя в країні перебування, до втрати значної частини ресурсів, наявних до переміщення, а також отримання доступу до ресурсів у новому місці перебування, що дає змогу задовольняти свої потреби на прийнятному для себе рівні. Відповідно, рівень адаптованості мігрантів визначається через рівень задоволеності їхніх потреб. У зв'язку з цим, в літературі розрізняють «успішну» (або «позитивну») адаптацію, що дає змогу зберегти або підвищити соціальний статус та задовольнити матеріальні й духовні потреби індивіда (або групи), та «неуспішну» (або «негативну» чи «низьку»), що супроводжується зниженням соціального статусу й часто виживанням у новому се-

редовищі завдяки використанню чужих ресурсів. Така адаптація деструктивна як для індивіда, так і для соціального середовища (Володько, Ровенчак, 2008: сс. 184–185).

А втім, ми вважаємо, такий поділ є завузьким для позначення процесу адаптації саме українських мігрантів. Неуспішна або низька адаптація може стосуватися тих осіб, що через певний час зафіксували свій статус в іншій країні, й він є відносно усталеним, а ймовірність його підвищення — невисокою. В той же час значна кількість вимушених мігрантів з України увійшовши на початково низьких позиціях, можуть продемонструвати позитивну динаміку підвищення своїх статусів. Проте цей процес тривалий, а кінцевий статус може так і не зрівнятися за рівнем зі статусом, що був у них у своїй країні. Маркери адаптованості — оцінка умов життя за кордоном після переїзду (в бік погіршення або покращення): житлові умови, харчування, працевлаштування, отримання освіти, задоволення культурних потреб, можливість проведення дозвілля (відвідування театрів, кінозалів, виставок, фестивалів, спортивних секцій тощо), родинні стосунки, стосунки на роботі (з колегами, клієнтами, партнерами), задоволення потреб у дружньому спілкуванні, громадська активність, психологічний стан (за самооцінкою).

Інтеграція, відповідно, є ширшим поняттям, що одночасно з адаптацією означає включення у нове суспільство з можливостями реалізації свого особистісного потенціалу в царинах роботи, освіти, громадської діяльності, в налагодженні комунікації та комфортного співіснування з місцевим населенням (Єнін, Заєць, 2023: с. 133). Тому соціальну інтеграцію мігрантів визначають як процес розмивання і зникнення помітних відмінностей між мігрантами та місцевим населенням, коли йдеться про повноправну участь усіх членів суспільства у його соціальному, економічному, політичному, культурному житті, можливість мати однаковий правовий, соціально-економічний статус, рівноправно користуватися захистом держави, справедливим розподілом ресурсів (Прибиткова, 1999: сс. 165–166). Важливими показниками інтегрованості є дані щодо зменшення кількості конфліктів та соціальної дистанції між мігрантами та місцевим населенням.

Що ж до операціоналізації поняття інтеграції, це можливо за рахунок цілого набору індикаторів. У цьому контексті важливим є доробок співробітників Інституту соціології НАН України, в якому визначено перелік ознак інтегрованості переміщеної особи: рівень адаптованості мігранта у порівнянні з тим, яким він був до зміни місця постійного перебування; відчуття себе «своїм» або «чужим» у новому середовищі; наявність об'єктивних інклюзивних характеристик способу життя на новому місці проживання. Відповідно, виокремлюють три типи інтеграції мігранта: 1) ексклюзивна дезінтеграція (дезадаповані «чужі» з об'єктивними ознаками ексклюзії); 2) суперечлива інтеграція (коли показники адаптованості та ідентичності не відповідають один одному). В такому випадку можливі ситуації адаптованого «чужого», коли мігрант суб'єктивно визначає себе достатньо адаптованим, однак не відчуває себе «своїм» у новому соціальному оточенні, або дезадапованого «свого», коли умови життя на новому місці оцінюються як гірші, проте є відчуття того, що ти «свій», представник

певної сталої спільноти; 3) інклюзивна інтеграція (коли адаптованість та відчуття себе «своїм» у нових умовах життя підкріплені наявністю об'єктивних характеристик інклюзії) (Звіт про науково-дослідну роботу, 2020).

Для опису різноманітних вимірів соціальної інтеграції важливе теоретичне значення мають праці Г. Есера, В. Босвіка, Ф. Гекмана. Вчені виділяють кілька напрямів у динаміці соціальної інтеграції особистості та групи: акультурацію, розміщення (placement), взаємодію (interaction) та ідентифікацію. *Акультурація* (або культурна інтеграція) — це процес набуття індивідом знань, культурних стандартів і компетенцій, необхідних для успішного функціонування в суспільстві. Культурна інтеграція має наслідком когнітивні та поведінкові зміни, особливість яких пов'язана з виникненням гібридних формоутворень — білінгвізму (знання іммігрантами рідної мови та мови нової громади) та бікультуралізму (поєднання своєї та нової культури). *Розміщення* (структурна інтеграція) означає, що індивід знаходить свою нішу в суспільстві та набуває освітніх, економічних, професійних, соціальних прав. Тобто це наявність доступу до основних інститутів суспільства-реципієнта — ринку праці, системи освіти й підвищення кваліфікації, житла, установ охорони здоров'я. *Взаємодія* (інтерактивна інтеграція) передбачає включеність в соціальні, неформальні мережі суспільства-реципієнта та участь в добровільних організаціях. *Ідентифікація* (або ідентифікаційна інтеграція) — це результат ототожнення людини з соціальною системою в цілому або окремими групами, формування у мігрантів почуття приналежності до суспільства-реципієнта. Ідентифікаційна інтеграція може здійснюватися не тільки на макро- або мезорівні (наприклад, ідентифікація із суспільством в цілому або з окремим регіоном країни), але й на мікрорівні залученості в конкретні соціальні групи (наприклад, мігранти можуть ідентифікувати себе з місцевою релігійною громадою) (Esser, 2006; Bosswick, Heckmann, 2006; Heckmann, Schnapper, 2003).

Для сучасної теорії характерний відхід від розуміння процесу адаптації мігрантів як прямолінійного та односпрямованого процесу, у якому передбачалася зміна культури мігрантів лише у напрямі «асиміляції». Згідно з теорією транснаціоналізму мігрант може мати дві та більше культурних ідентичностей і бути залученим одразу до кількох соціальних контекстів. Глобалізація, розвиток технологій зв'язку (інтернет, соціальні мережі, телефонні переговори), зниження цін на авіаквитки, що дає змогу здійснювати регулярні візити на батьківщину, — все це сприяє збереженню зв'язків зі своїми співвітчизниками та своєю культурою. Через транснаціональні соціальні та економічні зв'язки мігранти зберігають свою національну ідентичність, і далі залишаючись також членами суспільства, з якого мігрували (Schiller, Basch, Szanton, 1995). Результати дослідження Pew Research Center 2021 року певною мірою підтверджують цю теорію: багато американців азійського походження мають мультиетнічну ідентичність і підтримують тісний зв'язок зі своєю етнічною спадщиною, що вказує на «гнучку акультурацію». Це демонструє, що сучасні мігранти не відмовляються від своєї першої культури на користь повної асиміляції, а знаходять способи зберегти свою унікальну культурну ідентичність, водночас інтегруючись у нове суспільство (Ruiz, Shao, Shah, 2022). Тому для успішної адаптації та інтеграції

мігрантів важливо як формувати нові соціальні мережі, так і підтримувати старі, сформовані до переселення.

На заваді успішній адаптації постає багато небезпек: расова дискримінація та соціальна нерівність; високий відсоток маргіналізованого населення в містах, куди переважно потрапляють мігранти; контркультура, яка сформувалась у середовищі маргіналізованої молоді з числа місцевого населення; структура економіки, яка потребує малокваліфікованої робочої сили мігрантів, та пов'язаний із цим колапс кар'єрних ліфтів. Такий життєвий шлях становить низхідну соціальну мобільність. У довгостроковій перспективі це призводить до більшого соціального розшарування і розширення районів бідності, де проживають конкретні етнічні групи. Водночас мігрантські спільноти можуть користуватися ресурсами, які допомагають їм пройти процес успішної адаптації та інтеграції в нове суспільство: державні програми (наприклад, програми об'єднання сімей, перекваліфікації, соціальної допомоги); відносно позитивне ставлення з боку суспільства-реципієнта, а також його культурна близькість до мігрантів; згуртованість етнічної групи. Якщо група мігрантів підтримує сильні зв'язки всередині своєї спільноти, а також економічно диверсифікована, то вона виробляє досить багато ресурсів, якими можна користуватися в другому поколінні (Portes, Zhou, 2017: pp. 85–87).

Підсумовуючи розгляд різних підходів до визначення ключових понять, пов'язаних із процесом міграції, визначимо, що *адаптація* — це процес, в перебігу якого мігранти змінюють свої звички, поведінку та цінності для того, щоб максимально ефективно функціювати в новому соціальному та культурному контексті, не втрачаючи при цьому своєї унікальності та ідентичності. *Інтеграція* — більш комплексний процес, що передбачає не лише адаптацію мігрантів до нового суспільства, а й взаємні зусилля з боку громади-реципієнта для створення умов, за яких мігранти можуть повноцінно реалізувати свій потенціал, зберігаючи власні культурні особливості. *Акультурація* — процес взаємного культурного впливу та обміну між мігрантами та громадою-реципієнтом, який може включати прийняття або адаптацію деяких елементів культури господарського суспільства мігрантами, а також збереження елементів власної культури. *Асиміляція* — процес, за якого мігранти повністю приймають культуру та норми суспільства-реципієнта, часто втрачаючи або значно зменшуючи елементи власної культурної ідентичності. *Інклюзія* — стратегія та практика, спрямовані на забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства, незалежно від їхнього походження, для активної участі в соціальному, економічному та культурному житті громади.

Основні сфери політики інтеграції суспільств-реципієнтів

Дж. Бері відзначав, що в межах переходу мігрантів з однієї культури в іншу вони зазнають «поведінкових зрушень» (behavioral acculturation), що пов'язані зі звичками, звичаями, традиціями та іншими аспектами нової культури та «культурного стресу» (cultural stress) через контакт з новими та незвичними си-

туаціями, що характерні для іншої культури. Культурний стрес може ускладнити процес адаптації та призвести до проблем зі здоров'ям та емоційним благополуччям (Berry, 1997). Тому інтеграційна політика приймаючої країни та розроблення програм підтримки є одним із ключових чинників успішності адаптації мігрантів. У своїй теорії акультурації Дж. Бері пише про чотири модифікації соціальної адаптації. Перша — стратегія сепаратизації, що передбачає збереження культурної ідентичності мігрантів та уникнення контактів із представниками суспільства-реципієнта. Наступна стратегія — маргіналізація, що визначає адаптацію мігрантів, які не можуть або не бажають зберегти свою культурну ідентичність, але не можуть пристосуватися до нового культурного середовища. Мігранти, які використовують цю стратегію, часто перебувають на периферії суспільства-реципієнта та відчувають себе виключеними з культурного життя. Третя — стратегія асиміляції передбачає модель «плавильного котла» — етнічні групи перемішуються, уніфікуються, втрачаючи своєрідність і культурну унікальність. Найбільш результативною та ефективною є четверта, стратегія інтеграції, а також пов'язаний з нею мультикультуралізм — процес, за якого мігранти зберігають свою ідентичність та культуру, але разом з тим приймають і поважають культуру нового суспільства (Berry, 1980: pp. 9–25).

На сьогодні створено Індекс політики інтеграції мігрантів (MIPEX), що є унікальним інструментом для вимірювання та порівняння політик інтеграції у різних країнах (MIPEX HISTORY, 2020). Основні показники охоплюють вісім сфер політики, розроблених для порівняння чинних законів і політики, таких як: 1) доступ до ринку праці; 2) освіта; 3) участь у житті країни; 4) довгостроковість перебування; 5) возз'єднання із сім'єю; 6) можливість натуралізації; 7) доступність охорони здоров'я; 8) захист від дискримінації. Кожний компонент оцінюється за шкалою від 0 до 100 (де 0 — відсутність інтеграції, 100 — повна відповідність вимогам інтеграції) (Migrant integration policy index, 2020).

На наш погляд, крім цих восьми компонентів для більш цілісної методологічної рамки аналізу політики інтеграції вимушених мігрантів у дослідницьких кейсах щодо окремих країн слід приділити увагу також мовному аспекту, доступу до житла, ролі місцевих суб'єктів та значенню соціальних виплат.

Мова важлива в усіх царинах життя — крім полегшення соціальної взаємодії та підвищення самооцінки власного здоров'я, вона становить важливий ключ доступу до ринку праці, освіти, медичної допомоги, житла, працевлаштування, громадського життя тощо, сприяючи тим самим повноцінній інтеграції мігрантів (World Migration Report, 2020: p. 192). Головними аспектами, які впливають на мовну адаптацію, є час, проведений у суспільстві-реципієнті, — навички володіння мовою покращуються з тривалістю перебування; період очікуваного перебування в країні імміграції — у випадку тимчасового перебування мігранти можуть не інвестувати в оволодіння мовою чи інший людський капітал; освіта — високоосвічені мігранти / біженці, залежно від специфіки своєї роботи, звикли до контакту з іншими мовами та культурами; вік на момент імміграції — у старшому віці людина стає менш лабільною, тому їй важко опанувати нову

мову; мовна відстань — лінгвістична дистанція між рідною мовою іммігранта та мовою суспільства-реципієнта; географічна відстань — чим більша відстань між країною призначення та країною виїзду, тим нижчі очікування реіміграції та більший вклад в адаптацію (Hamberger, 2009: p. 8).

Доступ до житла належить до головних базових потреб, необхідних для життя та виживання, що є основою для задоволення потреб більш високого рівня (Полякова, Когатько, 2017).

Важлива роль місцевих суб'єктів в міграційній політиці пов'язана з тим, що інтеграція відбувається переважно на місцевому рівні. Місцеві жителі, володіючи унікальним досвідом та знаннями про специфіку життя в громадах, можуть надавати корисні поради з приводу пошуку та оренди житла, зайнятості, освіти, охорони здоров'я та інших важливих для мігрантів питань. Їх залучення до міграційної політики сприятиме зниженню рівня ксенофобії та конфліктності між ними та мігрантами (World Migration Report, 2020: pp. 200–203).

Соціальні виплати для біженців включають різноманітні форми фінансової допомоги та підтримки, які є критично важливими для задоволення основних потреб мігрантів, мінімізації ризику голоду, безпритульності та інших небезпек, пов'язаних з нестачею ресурсів. Теоретичний аналіз ключових сфер політики інтеграції важливо доповнити даними, що відображають реальний стан справ. Результати нашого дослідження, проведеного серед вимушених мігрантів з України у Федеративній Республіці Німеччина, надають вагомі відомості щодо їхнього досвіду адаптації та інтеграції. В німецькій системі соціальної допомоги витрати на соціальні виплати та програми для біженців розглядаються як передумова соціальної стабільності.

Профіль біженців з України у ФРН

Згідно з дослідженням «Біженці з України в Німеччині», яке проводилось місцевими соціологічними установами IAB, ViB, BAMF-FZ, SOEP, DIW Berlin в серпні–жовтні 2022 року, близько 80% дорослих біженців — жінки, 48% з яких живуть з неповнолітніми дітьми. Переважна більшість вимушено мігрували без своїх партнерів — 77%. Українські біженці набагато молодші за населення України. Їхній середній вік у Німеччині становить 28 років (у зіставленні із 41-м в середньому по Україні). Задоволеність життям серед біженців значно нижча, ніж серед німецького населення, особливо серед людей, які були розлучені зі своїми дітьми чи партнерами через війну. Українські діти мають нижчий рівень психологічного благополуччя, ніж інші діти в Німеччині (Ukrainian refugees in Germany, 2022). Хоча економічні та соціальні можливості в Німеччині є сприятливими, війна має істотний вплив на добробут біженців. Українські біженці, що емігрували до Німеччини, є спеціалістами високої кваліфікації. Це відповідає загальній тенденції переважання серед мігрантів осіб з вищою освітою (Копонов, 2023: p. 10). Середній рівень освіти українських біженців в Німеччині значно вищий, ніж у населення країни походження (72% біженців, порівняно із 50% у загальній чисельності населення України) (див. табл.).

**Освітні та професійні кваліфікації біженців
з України в Німеччині порівняно з населенням в Україні
(віком 20–70 років, %)**

Рівень освіти	Біженці з України у Німеччині	Населення в Україні
Вища освіта	72	50
Професійно-технічна освіта	10	26
Початкова/середня освіта	18	24

Примітка: Таблицю зроблено за даними: (Ukrainian refugees in Germany, 2022).

Молодь віком 18–25 років є більш зацікавленою в можливості залишитися в Німеччині через перспективу навчання та кращу оплату праці. Дані опитування експертів Міграційної платформи EWL свідчать, що в середньому в Німеччині українці заробляють 1,4 тис. євро на місяць (див: Недашківський, 2023). Все це матиме негативні наслідки для українського ринку праці, спричинюючи зниження показників професійно залученої молоді.

Чинники обрання ФРН як країни-реципієнта

Проаналізуємо на підставі теорії «тяжіння–виштовхування» Е. Лі (Lee, 1966) головні причини, які вплинули на виїзд з України та обирання країною призначення саме Німеччини. «Притягувальні» фактори — це позитивні стимули, які формують мотивацію до міграції в конкретний регіон чи країну. Це можуть бути кращі економічні та освітні можливості, вищий рівень життя, політична стабільність та інші соціальні й культурні переваги. «Виштовхувальні» фактори — це негативні стимули, які впливають на рішення людей полишити місце свого проживання, — економічні труднощі, війни, соціальні конфлікти (етнічні, релігійні тощо), природні катастрофи, політична нестабільність, дискримінація або інші обставини, які створюють несприятливі умови для життя.

За даними нашого кількісного та якісного досліджень, виштовхувальними чинниками для вимушених мігрантів з України є політична нестабільність та військовий конфлікт, вплив членів родини та обмежені економічні можливості в Україні. Притягувальними — є соціальні зв'язки (вибір Німеччини через наявність рідних чи знайомих), політична стабільність та безпека в країні, повага до прав людини та система соціального забезпечення (зокрема, виплати для біженців на високому рівні), економічні можливості (наявність роботи та гарного заробітку). Деякі з респондентів вказують на своє німецьке походження, як причину вибору («жити в країні предків»).

Після прибуття до нової країни респонденти вказували на такі перешкоди в адаптації, як: незнання мови та законів; велика кількість паперових документів

для заповнення (бюрократизм); проблеми з організацією життєдіяльності дітей (доступ до садочків, налагодження навчання в школі); вимоги щодо сортування сміття; втрата старих соціальних зв'язків та складність з формуванням нових тощо. Крім того, результати глибинних інтерв'ю свідчать про невпевненість у майбутньому як характерну рису більшості респондентів, що впливає на їхнє психологічне самопочуття та здатність формулювати стабільні довгострокові плани.

Серйозним викликом для України як країни-донора мігрантів, на думку опитаних респондентів, є відсутність бажання повернутися серед молоді як категорії, яка потенційно може відновити економіку України після закінчення війни. Головними причинами є непевність у майбутньому, складне становище на ринку праці, руйнування економічної та соціальної інфраструктури як наслідок ведення бойових дій. Крім того, респонденти мають наміри забрати своїх рідних до нової країни перебування.

Чинники адаптації та інтеграції мігрантів з України в Німеччині

Відповідно до Директиви 2001/55/ЄС (стаття 13) міграційна служба федеральної землі Німеччини, в якій перебуває біженець, видає дозвіл на проживання для тимчасового захисту з доступом до житла, соціальної та медичної допомоги. Директива надає право працювати в ЄС, проходити підвищення кваліфікації або стажування (Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001: An official website of the European Union).

З активацією «Директиви про тимчасовий захист» у Німеччині створено більш сприятливі умови для інтеграції мігрантів з України, ніж для переселенців з інших країн під час попередніх хвиль міграції. Більшість українських біженців живуть у приватних орендованих помешканнях (не у таборах або державному груповому житлі для біженців), половина з них відвідують або вже закінчили мовні курси. Майже всі діти шкільного віку відвідують школу в Німеччині, а значна частина дітей дошкільного віку — дитячий садок. Крім того, майже половина біженців вже мають регулярні контакти з німецьким населенням (Ukrainian refugees in Germany, 2022).

Результати нашого анкетного опитування показують, що послуги з працевлаштування та мовні програми є ключові для політики інтеграції в Німеччині широко використовуються мігрантами з України. Більшість тих, хто працює, перебувають досить тривалий час у Німеччині: 73,5% — більш як пів року, а 26,5% перебували ще до повномасштабної війни. Окрім того, це люди з хорошими мовними компетенціями: близько 50% відзначили, що вільно або добре володіють німецькою мовою. Потреба в мовних курсах в Німеччині забезпечується за рахунок держави. На момент опитування для 61% респондентів відвідування курсів було основною формою зайнятості. Для них мова — це найбільш суттєвий виклик в умовах міграції. Значущість її вивчення зумовлена істотними труднощами спілкування в усіх царинах життя — в міжособистісних взаємодіях, у спілкуванні на роботі, в магазинах, державних,

медичних, освітніх та інших установах. Мова — важливий соціальний капітал мігрантів, який сприяє встановленню тісніших зв'язків з місцевим населенням.

Згідно з результатами анкетування, респонденти оцінили свій рівень володіння мовою як не дуже високий: 23% заявили про відсутність знань німецької мови, 51% визначили свій рівень як низький і лише 20% відзначили, що володіють німецькою мовою на хорошому рівні.

Учасники глибинних інтерв'ю відзначають загалом доступність ринку праці для мігрантів та свою зацікавленість у здобутті нової освіти для зайнятості на більш кваліфікованій роботі.

«Це забезпечує JobCentr. Ти можеш піти навчатись, працювати. Можеш піти працювати хоч зараз — вони знайдуть роботу, не обов'язково зі знанням мови» (Аліна, 23 роки).

Однак болісним питанням залишається неможливість визнання кваліфікації або підтвердження навичок, набутих в Україні. На рисунку 1 можна побачити, як змінилася порівняно з Україною наявна або очікувана зайнятість в Німеччині. Спостерігається збільшення роботи на посадах, що не вимагають великих трудових навичок у робітників з вищою кваліфікацією. Респонденти, маючи достатній рівень кваліфікації, не впевнені, що можуть дозволити собі працювати за спеціальністю (49%), ще 25% запевняють у безперечній неможливості цього (рис. 1).

Розподіл відповідей на питання: «Чи маєте Ви змогу працювати у Німеччині за фахом?»

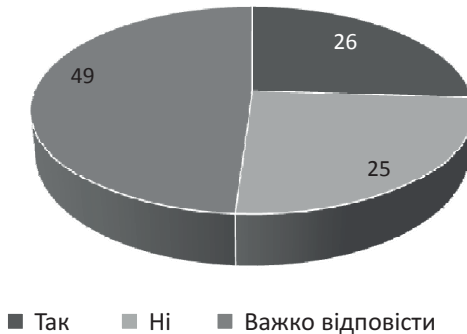

Рис. 1. Порівняння зайнятості до та після міграції (%)

На момент опитування 62% українців проживали в помешканні, яке оплачував центр зайнятості; 13% — в німецькій сім'ї; 8% — у своїх рідних або знайомих; 17% проживали окремо, самостійно оплачуючи житло (рис. 2).

Майже у половини респондентів (49%) не виникало проблем з пошуком житла; 20% зіткнулися з надто високою вартістю житла.

«У моєму місці складнощі з житлом, бо дуже важко знайти щось хороше за ту суму, яку пропонує центр» (Ангеліна, 23 роки).

Місце проживання

Рис. 2. Помешкання біженців з України у Німеччині (%)

Розподіл відповідей на питання: «Під час пошуку житла я зіткнувся/зіткнулась з ...»

Рис. 3. Перешкоди щодо отримання житла (%)

На відмову в житлі через відсутність постійної роботи вказали 15% респондентів. Ще 16% не можуть знайти місце проживання, більша частина з них — це мешканці південного та західного регіонів Німеччини, де наявні висока щільність населення та недостатній житловий фонд (рис. 3).

Організація життя дітей українських біженців є важливим аспектом, який впливає на успіх інтеграції та подальше працевлаштування. За результатами опитування, 83% повідомили про повне забезпечення дитини школою чи

Розподіл відповідей на питання: «Чи забезпечені Ваші діти доступом до відвідування садочка/школи у Німеччині?»

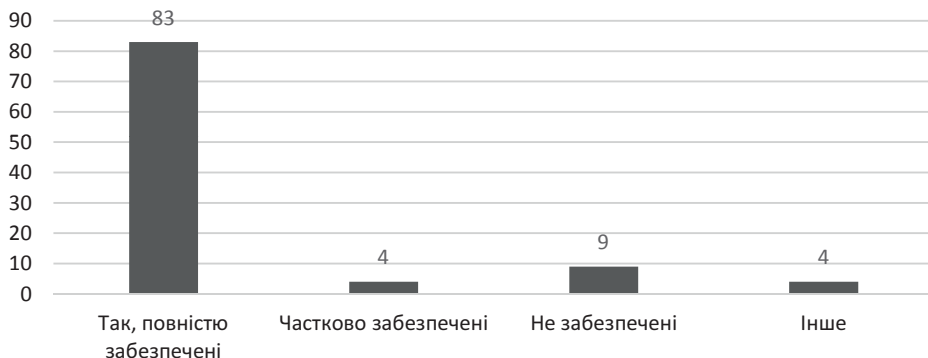

Рис. 4. Доступність садочків та шкіл для дітей з України у Німеччині (%)

садочком; 4% — вказали на часткове забезпечення (не всі діти з родини), ще 9% вказали на відсутність місць (рис. 4).

Для приблизно половини опитаних респондентів навчання дітей не супроводжується додатковими витратами, інша половина — оплачує частину занять, харчування та транспорт.

«На канцтовари гроші тут дають, на проїзд — ні. Купуєш проїзний або розраховуєшся грошима. Харчування також за власний рахунок» (Яна, 38 років).

Витрати на навчання не є чимось новим для респондентів, адже освіта в Україні також супроводжувалася додатковими витратами.

«Звичайна купівля канцелярських товарів, яка була і в Україні. Для мене це не важко» (Наталія, 53 роки).

Проте школи та дитячі садочки не вимагають від батьків участі в освітньому процесі дітей, тим самим звільняючи час для батьків.

Опитані мігранти в Німеччині відзначають проблему надмірного навантаження на тих дітей, які поєднують дві програми навчання: українську та німецьку.

Особливої уваги заслуговує категорія соло-мігранток разом з дітьми дошкільного віку. Не маючи моральної та емоційної підтримки, вони відчують особливу вразливість в чужій країні. Ця проблема може поглиблюватися через невлаштованість дітей у дошкільних закладах освіти через обмежену кількість місць.

«Мені тут важко, бо в мене двоє дітей, і я сама. В мене немає третьої людини поруч... В дитячий садок у мене є місце тільки на 2024 рік» (Яна, 38 років).

«В дитячому садочку буває мало місць. Інші чекають протягом тривалого часу на них. Мені сказали, що пощастило, тому що я знайшла місце за 3 місяці» (Леся, 36 років).

В цілому, вимушені мігранти з України достатньо високо оцінюють роботу міграційної системи Німеччини. На повне забезпечення соціальними пакетами

Розподіл відповідей на питання: «Наскільки уряд Німеччини забезпечує Вас соціальними пакетами (житлом, освітою, медициною, роботою)?»

Рис. 5. Оцінка вимушеними мігрантами доступу до основних соціальних пакетів (%)

вказали близько 52% респондентів, на часткове — 25%. Відносно невеликою є частка респондентів, які повністю невдоволені наданими їм пакетами — 9,5% (рис. 5).

На рисунку 6 подано розподіл відповідей вимушених мігрантів з України в Німеччині щодо потреби в різних видах допомоги (за даними Factum Group Ukraine). Найбільшу потребу виявлено у сфері психологічної підтримки та допомоги перекладача, що увиразнює значення мовних бар'єрів та психологічних викликів, з якими стикаються мігранти. Також важливими є грошова допомога та консультування з побутових питань.

На рисунку 7 відображено розподіл відповідей вимушених мігрантів з України щодо юридичних потреб у Німеччині (за даними Factum Group Ukraine). Найбільша проблема, на яку наражаються респонденти, стосується заповнення документів (84%), що засвідчує складність бюрократичних процедур для

Потреби українських мігрантів у Німеччині

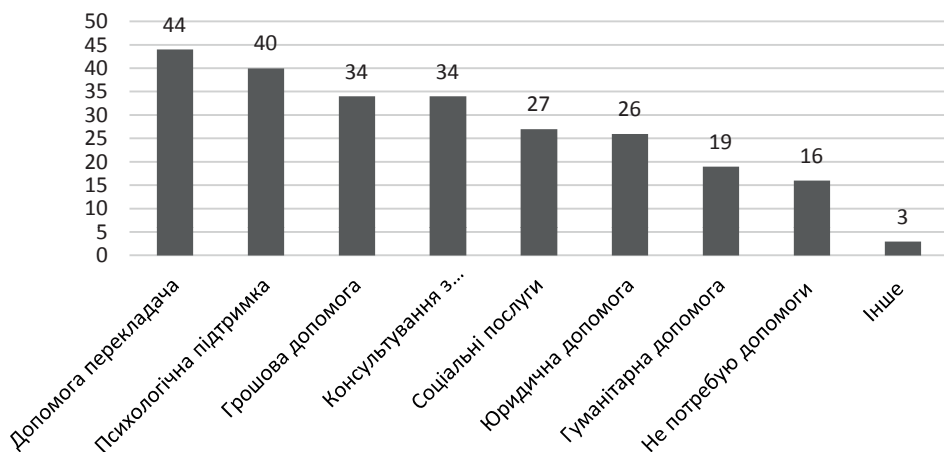

Рис. 6. Оцінка вимушеними мігрантами власних потреб (%)

Юридичні потреби українських мігрантів у Німеччині

Рис. 7. Оцінка вимушеними мігрантами юридичних потреб (%)

мігрантів. Також значущими є питання працевлаштування (71%) та житла (51%), що вказує на важливість цих аспектів для стабільності та інтеграції мігрантів у нове суспільство.

Висновки

Успішність соціальної адаптації та інтеграції вимушених мігрантів залежить від низки умов: ресурсів самих мігрантів, об'єктивованих у соціальному, матеріальному та людському капіталах (освіта, кваліфікація, знання), а також політики інтеграції суспільств-реципієнтів. Комплексна оцінка головних чинників подолання проблем на цьому шляху можлива на підставі як експертних даних, так і опитувань самих мігрантів.

Для спільнот-реципієнтів позитивними наслідками адаптації та повноцінної інтеграції мігрантів є стимулювання підприємницької активності, зростання кількості та якості трудового потенціалу, збільшення податкових надходжень до бюджету, стимулювання економіки завдяки розвитку споживчого ринку.

На матеріалах проведених досліджень було виявлено основні перешкоди, з якими мігранти з України стикаються на шляху до адаптації та інтеграції.

Незнання німецької мови є головною перешкодою, яка ускладнює працевлаштування, доступ до освіти та медичних послуг. Бюрократичні перепони, такі як складні процедури отримання документів та визнання кваліфікацій, створюють додаткові труднощі для мігрантів. Освітні виклики пов'язані з доступом дітей до дошкільних закладів та навчанням їх у школах, що є проблематичним через мовні бар'єри та інші адміністративні труднощі. Психологічний стан мігрантів, зокрема невпевненість у майбутньому та несприятливий психологіч-

ний стан, також впливає на загальне благополуччя мігрантів. Крім того, мігранти стикаються зі складностями у формуванні нових соціальних зв'язків та інтеграції у місцеві спільноти, а також часто працюють на посадах з нижчою кваліфікацією, ніж мали на батьківщині.

Незважаючи на наявні труднощі, вимушені мігранти з України в цілому високо оцінюють роботу міграційної системи Німеччини, що свідчить про її ефективність у підтримці мігрантів.

Подальші дослідження у перспективі можуть зосередитися на кількох важливих аспектах, необхідних для глибшого розуміння процесів адаптації та інтеграції вимушених мігрантів з України. Зокрема, йдеться про розширення географічного охоплення та проведення досліджень в інших країнах Європи. Розширення географії дослідження важливе з огляду на порівняння досвіду адаптації та інтеграції задля виявлення як загальних тенденцій, так і специфічних викликів у різних соціальних і економічних контекстах. Важливим напрямком видається також подальший аналіз впливу національних політик інтеграції, що дасть змогу виявити ефективні стратегії та практики, включно з дослідженням заходів щодо визнання кваліфікацій, підтримки працевлаштування та соціального включення. Вивчення довгострокових наслідків міграції для самих мігрантів та приймаючих спільнот є актуальним у контексті вивчення економічного впливу на ринки праці, на зміни у демографічному складі населення, на соціальну інтеграцію та культурну адаптацію, а також оцінювання впливу міграції на системи соціального забезпечення та громадські послуги.

Соціальні та культурні чинники, що впливають на процеси адаптації та інтеграції, також потребують додаткового вивчення. Зокрема тут йтиметься про дослідження ролі громадських організацій, релігійних установ та інших інститутів, які підтримують мігрантів, а також психологічного стану мігрантів та ефективності програм психологічної підтримки. Все це матиме практичне значення для розроблення заходів, спрямованих на зменшення стресу та покращення психічного здоров'я мігрантів. Аналіз економічної інтеграції та професійного розвитку мігрантів, можливостей для їх подальшого навчання (включно з адаптацією навчальних планів та мовних курсів), оцінка доступу до освіти для дітей мігрантів — становитимуть важливу частину подальших наукових розвідок. Розширення наукового розуміння цих процесів допоможе покращити політики та практики інтеграції, сприяючи соціальній та економічній стабільності у суспільствах-реципієнтах.

Джерела

Володько, В., Ровенчак, О. (2008). Моделі соціокультурної адаптації іммігрантів. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*, 2, 182–210.

Головаха, Є. (2017). Соціальна адаптація населення України до суспільних змін. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*, 4(18), 49–54.

Єнін, М., Заєць, О. (2023). Соціальна адаптація та інтеграція біженців за кордоном (приклад Польщі). *Трансформація українського суспільства в цифрову еру: Матеріали II всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 23 березня 2023 р.) (с. 132–136). Одеса: Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.».

Звіт про науково-дослідну роботу. (2020). *Розробка та апробація соціологічного інструментарію дослідження процесів адаптації, інклюзії та зміни ідентичностей в умовах масових міграцій*. Київ: Інститут соціології НАН України.

Злобіна, О. (1996). *Особистість сьогодні: адаптація до суспільної нестабільності*. Київ: Інститут соціології НАН України.

Недашківський, В. (s.a.). *Наши за кордоном: де працюють і скільки отримують українці*. Взято з: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/naszi-za-kordonom>.

Полякова, С.-В., Когатько, Ю.-Л. (2017). Житлові умови в ієрархії потреб населення. *Глобальні та національні проблеми економіки*, 20, 742–746.

Прибиткова, І. (1999). Сучасні міграційні процеси: теоретико-методологічні аспекти досліджень. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, 161–172.

Титар, І. (2016). Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо-переміщених осіб і умов скасування статусу переселенця. *Український соціум*, 4(59), 58–60.

Хутка, С. (2007). Соціальна адаптованість особистості: концептуалізація поняття. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 164–175.

Berry, J. (1980). *Acculturation as varieties of adaptation. Acculturation: Theory, models and some new findings*. Boulder: Westview Press.

Berry, J. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5–34.

Bosswick, W., Heckmann, F. (2006). *Social integration of immigrants: Contribution of local and regional authorities*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.

Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001. (s.a.). An official website of the European Union. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001L0055>

Esser, H. (2006). *Migration, Language and Integration*. AKI Research Review 4. Programme on Intercultural Conflicts and Societal Integration (AKI). Social Science Research Center, Berlin.

Guiffrida, D.A. (2003). African American Student Organizations as Agents of Social Integration. *Journal of College Student Development*, 44(3), 304–319.

Hamberger, A. (2009). Immigrant Integration: Acculturation and Social Integration. *Journal of Identity and Migration Studies*, 3, 2, 2–21.

Heckmann, F., Schnapper, D. (Eds.). (2003). *The Integration of Immigrants in European Societies: National Differences and Trends of Convergence*. Stuttgart: Lucius & Lucius.

Kononov, I. (2023). Ukrainian refugees of the period of the Russian-Ukrainian war in NATO countries: the geopolitical context of the military migration crisis. *Canadian Foreign Policy Journal*, 30, 1–19.

Lee, E.A. (1966). Theory of migration. *Demography*, 3, 47–57.

Measuring Policies to integrate migrants across six continents. (s.a.). Migrant integration policy index 2020. Retrieved from: <https://mipex.eu/>

MIPEX HISTORY. (s.a.). Migrant integration policy index 2020. Retrieved from: <https://www.mipex.eu/history>

Montgomery, J.-R. (1996). Components of refugee adaptation. *The International Migration Review*, 30(3), 679–702.

Portes, A., Zhou, M. (1993). The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530, 74–96.

Ruiz, N.-G., Shao, S., Shah, S. (2022). *What it means to be Asian in America*. Research project of Pew Research Center. Retrieved from: <http://surl.li/rzrza>

Schiller, N.G., Basch, L., Szanton, B.C. (1995). From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration. *Anthropological Quarterly*, 68, 48–63.

Ukrainian refugees in Germany. Escape, arrival and everyday life. (2022). Institute for Employment Research (IAB), 1–16. Retrieved from: <http://surl.li/rtddk>

Ukraine Refugee Situation. (2023). Operational Data Portal. Retrieved from: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

World Migration Report (IOM). (2020). International Organization for Migration.

Одержано 16.05.2024

References

- Berry, J. (1997). Immigration, acculturation, and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5–34.
- Berry, J. (1980). *Acculturation as varieties of adaptation. Acculturation: Theory, models and some new findings*. Boulder: Westview Press.
- Bosswick, W., Heckmann, F. (2006). *Social integration of immigrants: Contribution of local and regional authorities*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. *Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001*. An official website of the European Union. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32001L0055>.
- Esser, H. (2006). *Migration, Language and Integration*. AKI Research Review 4. Program on Intercultural Conflicts and Societal Integration (AKI). Social Science Research Center, Berlin.
- Golovakha, Ye. (2017). Social adaptation of the population of Ukraine to social changes. [In Ukrainian]. *Ukrainian society: monitoring of social changes*, 4(18), 49–54. [=Головаха 2017]
- Guiffrida, D.A. (2003). African American Student Organizations as Agents of Social Integration. *Journal of College Student Development*, 44(3), 304–319.
- Hamberger, A. (2009). Immigrant Integration: Acculturation and Social Integration. *Journal of Identity and Migration Studies*, 3, 2, 2–21.
- Heckmann, F., Schnapper, D. (Eds.). (2003). *The Integration of Immigrants in European Societies: National Differences and Trends of Convergence*. Stuttgart: Lucius & Lucius.
- Khutka, S. (2007). Social adaptability of the individual: conceptualization of the concept. [In Ukrainian]. *Sociology: theory, methods, marketing*, 2, 164–175. [=Хутка 2007]
- Kononov, I. (2023). Ukrainian refugees of the period of the Russian-Ukrainian war in NATO countries: the geopolitical context of the military migration crisis. *Canadian Foreign Policy Journal*, 30, 1–19.
- Lee, E.A. (1966). Theory of migration. *Demography*, 3, 47–57.
- Measuring Policies to integrate migrants across six continents*. (s.a.). Migrant integration policy index 2020. Retrieved from: <https://mipex.eu/>
- MIPEX HISTORY*. (s.a.). Migrant integration policy index 2020. Retrieved from: <https://www.mipex.eu/history>
- Montgomery, J. R. (1996). Components of refugee adaptation. *The International Migration Review*, 30(3), 679–702.
- Nedashkivskiy, V. (s.a.). Our people abroad: where do Ukrainians work and how much do they earn. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/naszi-za-kordonom> [=Недашківський s.a.]
- Poliakova, S.V., Kogatko, Yu.L. (2017). Living conditions in the hierarchy of population needs. [In Ukrainian]. *Global and National Problems of Economics*, 20, 742–746. [=Полякова, Когатко 2017]
- Portes, A., Zhou, M. (1993). The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 530, 74–96.
- Prybytkova, I. (1999). Modern migration processes: theoretical and methodological aspects of research. [In Ukrainian]. *Sociology: theory, methods, marketing*, 1, 161–172. [=Прибиткова 1999]
- Research report. (2020). *Development and testing of sociological tools for the study of processes of adaptation, inclusion and change of identities in conditions of mass migrations*. [In Ukrainian]. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine. [=Звіт 2020]
- Ruiz, N.-G., Shao, S., Shah, S. (2022). *What it means to be Asian in America*. Research project of Pew Research Center. Retrieved from: <http://surl.li/rrzza>
- Schiller, N.-G., Basch, L., Szanton, B.-C. (1995). From immigrant to transmigrant: Theorizing transnational migration. *Anthropological Quarterly*, Vol. 68, 48–63.
- Titar, I. (2016). Concepts and criteria of adaptation and integration of internally displaced persons and conditions for cancelling the status of a displaced person. [In Ukrainian]. *Ukrainian Society*, 4(59), 58–60. [=Титар 2016]
- Ukrainian refugees in Germany. Escape, arrival and everyday life*. (2022). Institute for Employment Research (IAB), 1–16. Retrieved from: <http://surl.li/rtddk>
- Ukraine Refugee Situation*. (2023). Operational Data Portal. Retrieved from: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.

Volodko, V., Rovenchak, O. (2008). Models of sociocultural adaptation of immigrants. [In Ukrainian]. *Bulletin of Lviv University. Sociological series*, 2, 182–210. [=Володько, Ровенчак 2008]

World Migration Report (IOM). (2020). International Organization for Migration.

Yenin, M., Zayets, O. (2023). Social adaptation and integration of refugees abroad (the example of Poland). [In Ukrainian]. *Transformation of Ukrainian society into the digital era: Materials of the II All-Ukrainian scientific and practical conference* (Odesa, March 23, 2023). Odesa: National University “Odesa Law Academy”, 132–136. [=Єнін, Заєць 2023]

Zlobina, O. (1996). *Personality Today: Adapting to Social Instability*. [In Ukrainian]. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine. [=Злобіна 1996]

Received 16.05.2024

МАКСИМ ЄНІН, МИРОСЛАВА КУХТА, ТЕТЯНА ПРИХОДЬКО

Соціальні потреби та проблеми вимушених мігрантів з України на шляху до соціальної адаптації та інтеграції в суспільство-реципієнт (на прикладі ФРН)

У статті зроблено огляд наявних теоретичних підходів до вивчення адаптації та інтеграції мігрантів, виявлено ключові чинники, які сприяють чи ускладнюють ці процеси у суспільствах-реципієнтах. Автори виділяють маркери адаптованості та інтегрованості, акцентуючи увагу на значенні використання зарубіжного досвіду для розроблення ефективнішої міграційної політики. Адаптація — це процес, в перебігу якого мігранти змінюють свої звички, поведінку та цінності, щоб максимально ефективно функціювати в новому соціальному та культурному контексті. Рівень адаптованості мігрантів, на думку авторів, можна визначати через рівень задоволеності їхніх потреб. Інтеграція одночасно з адаптацією означає включення у нове суспільство з можливостями реалізації свого особистісного потенціалу в царинах роботи, освіти, громадської діяльності, в налагодженні комунікації та комфортного співіснування з місцевим населенням. Це передбачає не лише адаптацію мігрантів до нового суспільства, а й взаємні зусилля з боку громади-реципієнта для створення умов, за яких мігранти можуть повноцінно реалізувати свій потенціал, зберігаючи при цьому власні культурні особливості. На підставі первинних та вторинних соціологічних даних проаналізовано соціальні потреби та проблеми мігрантів з України (на прикладі ФРН). Виявлено профіль мігрантів, чинники виїзду з України та обрання Німеччини як країни-реципієнта (на засадах теорії «тяжіння–виштовхування»). Незнання мови й місцевих законів, бюрократизм, проблеми доступу дітей до дошкільних закладів та налагодження їхнього навчання у школі, несприятливий психологічний стан та невпевненість у майбутньому, умови визнання здобутої освіти, робота на посадах з меншою кваліфікацією, складність формування нових соціальних зв'язків — головні переешкоди, з якими мігранти з України стикаються у Німеччині на шляху до адаптації та інтеграції.

Ключові слова: вимушені мігранти, соціальна адаптація, акультурація, біженці, соціальні потреби, адаптація та інтеграція мігрантів, суспільство-реципієнт, політика інтеграції, міжкультурна взаємодія, конфлікт

MAKSYM YENIN, MYROSLAVA KUKHTA, TETIANA PRYKHOD'KO

Social needs and problems of forced migrants from Ukraine on the way to social adaptation and integration in the host society (example of Germany)

The article provides a review of existing theoretical approaches to the study of adaptation and integration of migrants, identifying key factors that either facilitate or complicate these processes in host societies. The authors highlight markers of adaptability and integration, emphasizing the importance of utilizing foreign experience for the development of more effective migration policies. Adaptation is a process in

which migrants change their habits, behaviour, and values to function most effectively in a new social and cultural context. The authors believe that the level of migrant adaptability can be determined by the level of their needs satisfaction. Integration, alongside adaptation, implies inclusion into a new society with opportunities to realize personal potential in areas such as work, education, civic activities, establishing communication, and comfortable coexistence with the local population. This entails not only the adaptation of migrants to a new society but also mutual efforts from the host community to create conditions under which migrants can fully realize their potential while preserving their cultural peculiarities. Based on primary and secondary sociological data, the social needs and problems of migrants from Ukraine (using Germany as an example) are analysed. The profile of migrants, reasons for leaving Ukraine, and choosing Germany as the host country (based on the «push-pull» theory) are identified. Lack of language knowledge and local laws, bureaucracy, access of children to preschool institutions and their schooling, unfavourable psychological state and uncertainty about the future, recognition of acquired education, working in positions with lower qualifications, difficulties in forming new social connections - these are the main obstacles that migrants from Ukraine face in Germany on their way to adaptation and integration.

Keywords: *forced migrants, social adaptation, acculturation, refugees, social needs, adaptation and integration of migrants, host society, integration policy, intercultural interaction, conflict*